

LUKÁCS GYÖRGY ÉS A JOG*

KARÁCSONY ANDRÁS

Noha még nem született Lukács György műveinek hatástörténetét feltáró magyar nyelvű munka, de hat évvel az *Ontológia* teljes szövegének megjelenése után különösebb elemzés nélkül is megállapítható, hogy hazánkban Lukács utolsó alkotói periódusára a jogi gondolkodás felől érkezett a leggyorsabb reflexió. Furcsa, és majd elemzés tárgyává kell azt is tenni, hogy miért nem az etika, a társadalomfilozófia vagy éppen a történetfilozófia részéről történt ugyanez. Ennek a leendő elemzésnek az *Ontológiában* rejlő elméleti lehetőségek és a mai magyar filozófiai élet valóságos helyzete, pozíciója közti viszonyt kell majd megvizsgálnia.

De most maradjunk a tényeknél, a jogelméleti recepciónál. És ez egy újabb furcsaságot rejt magában, mert amennyire meghökkentő a filozófiai visszhangtalanság, legalább annyira az a jogelmélet élénk reakciója is. Úgy tűnik, a lukácsi „dinamit” nem robbant ott, ahol várható volt. De kérdés az is, hogy *úgy* robbantott-e, ahogy az intenciókból következhet? Erre majd a recenzió második felében térnek ki. Aki figyelemmel kísérte az elmúlt évek jogi irodalmát, annak feltehetően, hogy Varga Csaba mennyit tett a fent említett recepcióért. A lukácsi oeuvre fontosabb periódusainak jogi vonatkozásait vizsgáló tanulmányait fűzte egybe *A jog helye Lukács György világképében* című kötetében. De lehet-e *külön* – nem filológiai, hanem teoretikusan – elemzés tárgyává tenni a lukácsi életmű jogi relevanciáját? Varga Csaba könyvével igent mond erre, habár megemlíti, hogy Lukács nem érdeklődött különösebben a jog iránt; Lukács és a jog esetleges találkozása „nem tudatos, nem keresett” (14. o.) volt, de ennek dacára ezek a találkozások olyan eredményeket produkáltak, amelyek a jogi gondolkodás számára hajtóerőt jelenthetnek, felébreszthetik szenderegéséből. A teljes lukácsi élet-

művet áttekintve megállapítja, hogy „a fejtegetések többségében a jog pusztán illusztratív szerepű” (16. o.), ez alól csak az *Ontológia* jelent kivételt, amelyben Lukács a jogot már nemcsak az etikának, a politikumnak, a gazdaságnak való funkcionális alárendeltségben vizsgálja, hanem mint a társadalmi lét közvetítőrendszereinek egy viszonylagosan önálló, sajátsterüen működő lét-komplexumát.

Nézzük sorjában a kérdéseket. Varga Csaba arra az érdekes szituációra igyekszik magyarázatot találni, hogy honnét eredhet az *Ontológiában* található jogi fejtegetések „rendkívüli jogász érzékenysége” (21. o.), amikor Lukács közel négy évtizeden keresztül nem folytatott jogi stúdiumokat, s a húszas évektől még a baráti körében sem található joggal foglalkozó ember. Varga figyelme a forrásvidék, az ifjúkor felé fordul, amelynek hatásai – szerinte – az *Ontológiában* szerveződtek az életmű benső összetevőivé. Az elsődleges válasz kézenfekvőnek tűnik. Lukács 1902-től a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán kezdte tanulmányait, és 1906-ban a kolozsvári jogi karon az államtudományok doktorává avatták. Azonban ez a tény veszt jelentőségéből és Lukácsnak jogi tanulmányok iránti érdektelenségét jelzi, amikor áttekintjük az akkori színházzal foglalkozó publikációit, cikkeit, s amikor feljegyzéseiben Schlegelt és Novalist említi ezen időszak nagy könyvtárményeiként. Varga továbbkeresve Lukács jogász érzékenységének gyökereit, biográfikusi feladatokra vállalkozik és levelekkel, naplórészletekkel dokumentálja Lukács viszonyát a kortárs jogi gondolkodókhoz, konkrétan Somló Bódoghhoz és Gustav Radbruchhoz. Habár ezen vonulatok felvillantása rendkívül hasznos, hiszen az életmű fehér foltjainak tisztázására irányul

*Varga Csaba: *A jog helye Lukács György világképében*. Magvető Kiadó, Bp. 1981.

(közbevetőlegesen meg kell említenem, hogy hiányosak is, mert kimarad a heidelbergi Max Weber-kör tárgyalása, vagy gondoljunk csak Emil Laskra, akinek a hatását fél oldalon nem lehet elintézni egy ilyen koncepciójú elemzésnek), de kétségeim maradtak, hogy *ebből, így* magyarázható Lukács viszonyulása a jog problematikájához.

A biográfiai kitérő után nézzük a konkrét elméleti kérdéseket. Lukács-kutatók már kimutatták, hogy egészen korán, 1911–12-ben absztrakt szinten megfogalmazódtak azok a perspektívák, amelyeket Lukács 1918 végén választott végérvényesen. De nemcsak a szocialista perspektíva absztrakt megfogalmazása előlegeződött, hanem meghatározott magatartásforma, beállítódottság, etika is. Hiszen *A lélek és a formák* műre koncentrált alkotói magatartása éppúgy eszközre redukálja a másik embert, mint ahogy a *Taktika és etika* világtörténelmi messianizmusa, csak éppen más az abszolutizált cél, de mindkettőben közös a kanti etika feladása. Ebből viszont nem következhet, hogy egy elméleti analízis egyenes vonalat húzzon e két időszak közé. Helyesen emeli ki Varga Csaba ebből a korszakból az *intézményellenesség* motívumát, ezt azonban differenciáltabban kellett volna feltárnia, nem lehet az egészet a franciskánizmusra leszűkíteni, mint ahogy Varga teszi, hiszen Lukácsot olyan lényeges elméleti és konkrét politikai hatások érték 1912 és 1918 között, amelyek módosítottak koncepcióján.

Nézzük röviden a fontosabb csomópontokat. *A lélek és a formák* időszakának konvencióellenessége az egész polgári társadalom (*civil szféra*) intézmény- és szokásrendszerét utasította el, mint inautentikus.¹ Ez a konvencióellenesség és következménye, a kommunikációprobléma

megmarad a *Heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* írásakor is, amelynek *így szükségképp* centrális kategóriája a félreértés. Lukács 1962-ben *Előszót* írt *A regény elmélete* új kiadásához, amelyben megemlíti, hogy a mű megírásakor „a társadalmi valósággal kapcsolatos akkori fel fogását lényegében Sorel befolyásolta”,² akinek a hatása Mészáros István szerint egészen a *Történelem és osztálytudatig* érezhető.³ És ami itt még lényeges – mivel intézményellenességét átkarakterizálja – mindez Szabó Ervin közvetítésével történt.⁴ Sorel és Szabó közti eltérést a számunkra releváns vonatkozásban úgy foglalhatnánk össze, hogy az előző a parlamentáris demokrácia és az antidemokratikus pozíció kritikáját adta, míg az utóbbinál a kapitalizmus kritikája mellett a munkásosztály szociáldemokrata bürokratizálódásának kritikája is megtalálható.⁵ A franciskánus alapú bürokrácia- és intézményellenesség mint látjuk – habár az etika homlokterében maradván – a civil szférától egyre inkább a politikai szféra felé tolódott el. Ez nem véletlen, mert Lukács szenvedélyes antikapitalizmusa, elidegenedés-ellenessége, 1914-től a világháborúhoz való viszonya és az erre reagáló szociáldemokrata állásfoglalás elutasítása következtében egyre jobban kívánta a politikai aktualizálódást. De mielőtt rövidre zárnánk ezt a pozíciót az 1918 végén bekövetkezettel, szükséges még egy vonatkozást figyelembe vennünk – amelynek hiánya talán a legfájóbb Varga Csaba elemzésében –, és ez a *Fichte* által inspirált utópia és a jelennek mint „a tökéletes bűnösség korszakának” elutasítása.⁶

A jog a polgári társadalomban minden egyes egyedet *korlátoz* a másikkal szemben, de ugyanakkor ez a korlátozás az egyed *elismerését* is jelenti. Kantnál a jog és az erkölcs nem tartalmában, hanem formájában különbözik egymástól,

¹ Erről lásd: Heller Ágnes: Lukács György és Seidler Irma. In: *Portrévázlatok az etika történetéből*. Gondolat, Bp. 1976, 392–398. o.

² Lukács Gy.: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika*. A regény elmélete. Magvető Kiadó, Bp. 1975, 485. o.

³ Mészáros István a *Kontingentes und notwendiges Klassenbewußtsein* című tanulmányában a weberi tipológia és a soreli voluntarizmus befolyását negatívumként jegyzi meg a *Történelem és osztálytudat* kapcsán. In: *Aspekte von Geschichte und Klassenbewußtsein*. List Verlag, München 1972, 146. o.

⁴ Grunenberg: *Bürger und Revolutionär*. Europäische Verlaganstalt, 1976. 30. o.; J. Kammler: *Politische Theorie von Georg Lukács*. Luchterhand, 1974, 60–65. o. R. Dutschke: *Versuch, Lenin auf die Füße zu stellen*, Klaus Wagenbach Verlag, Berlin 1974, 144–153. o.

⁵ Dutschke, i. m. 149–150. o.

⁶ A fichtei gondolat és annak lukácsi recepciója felvázolásánál Vajda Mihály: *A dialektika nyomában* (kézirat) és *A szabadság és erkölcs antinómiái*. In: *Fichte: Az erkölcstan rendszere*. Gondolat, Bp. 1976. Utószó. tanulmányaira támaszkodtam.

de ő még nem azonosította a kikényszerített erkölcsöt a joggal. Fichténél a jogi szabályozás: az önmegvalósítási törekvések *esszerű korlátozása*. Nála az erkölcsnek semmi köze a joghoz, ez utóbbit a kényszer világának tartja, de mégis azzal, hogy mereven elválasztja a jogot és az erkölcsöt, egybe is mossa a kettőt, „az erkölcsöt úgy fogja fel, mint az individuumok szabad elhatározásából megvalósuló jogot, a jogot pedig, mint kikényszerített erkölcsöt”.⁷ A kikényszerített erkölcsi világrend, az erény terrorja viszont ellentétbe kerül az etikai alapelvvel, az ember eszköz voltának tagadásával. Ebből az elméleti kiindulásból következő antinomikus konzekvencia racionálisan (tudományos belátás alapján) feloldhatatlan, csak etikai (ha úgy tetszik, irracionális, nem-tudományos belátás alapján álló) döntés lehetséges. Max Weber 1919-es előadásszövegére utalva, az egyik *érzületi etikát* egy másik *érzületi etika* váltja fel.⁸ A szituáció ismerős. A *bolsevizmus mint erkölcsi probléma* és a *Taktika és etika* alternatívájáról van szó. Nem feladatunk ebben a recenzióban Lukács etikai döntéseinek rekonstruálása, ezt megtették már többen,⁹ csak arra próbáltunk utalni, hogy itt Fichtének milyen lényeges szerepe lehetett.

Az intézményellenesség átalakulásának utolsó fázisát érzékeltetve *A konzervatív és progresszív idealizmus vitá*hoz való hozzászólást kell fellelevenítenünk, amelyben Lukács – Fichte nyomdokain haladva – egy transzcendens normát, az eszmét kívánta a lét meghatározó elemévé tenni, de még nem a politikai cselekvés útján, amely szerinte csak „intézmények megalkotását, fenntartását vagy megváltoztatását szándékolja, amely intézményeknek lényegükben rejlik, hogy egy a belső intenciótól független, kényszerítő érvényességük van”,¹⁰ vagyis etika-ellenesek; pontosabban ezek *csak eszközei* lehetnek az etikai célok megvalósulási folyamatának, nincs autonómiájuk. Érdeemes megfigyelni, hogy Lukács ekkor már az intézményeket a politikum szférájához köti, intézményellenessége a politika-

ellenességével esik egybe. Az 1918–19-es politikai küzdelmek során Lukács két joggal kapcsolatos problémakört vetett fel. Az egyik, hogy a jog erőszakon alapszik, tehát erőszakkal megdönthető, a forradalom győzelmével pedig az új jogrend intézményeivel helyettesíthető; a másik – a már említett –, hogy a jog mint intézmény nem autonóm, eszköz jellegű, amelynek lényege a kalkulálhatósága. És ez – mint Varga Csaba jól látja – már a *Történelem és osztálytudat* és a weberi racionalitás-gondolat kapcsolódási pontjai felé mutat.

Varga Csaba könyvének talán a legélvezetesebb reszeit olvashatjuk a *Történelem és osztálytudat* racionalitás-problémájának elemzésekor. Helyesen nemcsak az ideológiai konklúzió túlfeszítettségét és egyoldalúságát érzékelteti, mely szerint a racionális kalkulálhatóság az eldologiasulás és az elidegenedés (hiszen ez akkor Lukácsnál egybeesett) oka, hanem magának a lukácsi racionalitás-elemzésnek a pozitív momentumait is kiemeli. Amely szerint a racionalizálódás a korábbi *természeti-szerves egységű* folyamatokat a specializálódás során elemi összetevőire bontja, és ennek következtében az egység már csak a racionalizált részrendszerek kalkulációs úton létrehozott *összefoglalása* lehet. Így az ember tevékenysége nem mint a folyamatok hordozója, hanem mint a tőle függetlenül funkcionáló rendszer mozgásába illeszkedő racionálisan kalkulálható teljesítmény jelenik meg. A lukácsi elemzés pontos, csak túlhajtja illetékességi körén, mikor egy módszertani ideáltípust valósággal létezőként kezel, s így – mint a már valóságosat – normatív éltéli. Ez a túlfeszítés megátolja abban, hogy a racionalizálást pozitív tendenciákkal is rendelkező, meghatározott *történelmi eredményként* kezelje. Ennek az alapállásnak többek között módszertani problematikuságát abban találhatjuk, hogy Lukács figyelmen kívül hagyja a weberi koncepció uralkodó elvét – mely az ideáltípus *történelmi szituálásának* alapja –, a racionális *tőkeelszámolást*.¹¹ Weber eltorzított interpretálásának másik előidézője a

⁷ Vajda Mihály: A szabadság és erkölcs antinómiái. Jelzett kiad., 754. o.

⁸ Weber: Politik als Beruf. In: *Gesammelte politische Schriften*. Tübingen 1958. Max Weber megjegyzi, hogy az etikai döntés nem jelenti azt, hogy a döntés előtt álló személy nem racionalizál, ellenkezőleg, a világ etikai irracionálisát igyekszik racionalizálni.

⁹ Mesterházi Miklós: Lukács György „pálfordulása”. *Világosság* 1981/5. Vajda Mihály: *A dialektika nyomában*.

¹⁰ Lukács Gy.: *Utam Marxhoz*. I. k. Magvető, Bp. 1971, 181. o.

¹¹ Grunnenberg, i. m. 225. o.

hegeli hatás, melynek következtében Lukácsnál összekeveredik a *domináns tényezőt megjelölő* hegeli totalitás a *domináns tényezőt nélkülöző* weberi funkcionális totalitással, mely utóbbinál olyan egyensúlyrendszeréről van szó, amelyben a társadalomban létrejött szociális értékek *formális* keretet adnak a különböző, de egyenlő értékű egyedi struktúrák integrációja számára.¹² Talán ezeket a módszertani problémákat emelhetnénk ki a Varga Csaba által is jelzettek kiegészítésére, amelyekből – a félreértelmezett Marxon és Weberen keresztül – következhetett Lukács ideológiai konklúziója, hogy a racionális kalkulálhatóság az eldologiasulás oka, amely „csaknem egy a tőkés kizsákmányolás és intézményi berendezkedés minden elembertelenítő negatívumával”. (64. o.)¹³ Ezek mellett Varga Csaba kitér még a Lukács által vizsgált forradalmi és konzervatív természetjog kérdésére, és ezeknek a formális érvényességhez való viszonyára, és az előzőkhöz hasonlólt állapít meg. Lukács érzékeny elemzései a megengedhetetlen abszolutizálások miatt csak az ideológiakritika szintjére juthatnak el.

A kötet érzékelhető hiányossága, hogy Varga a tízes évek központi problémáját, az intézmény kérdését a *Történelem és osztálytudat*nál nem vizsgálja meg, pedig ennek koncepcionális összefüggése van a jogfelfogással. Így szükségesnek látszik pár megjegyzés tétele Lukács intézmény – pontosabban a húszas években aktuálisan megjelenő – szervezetelméletéről. A kiindulópontot a politikai szituációban találhatjuk. Amikor a világforradalom elmaradását, a mozgalom „csődjét” a III. Internacionálé kongresszusán szervezeti kérdéssé redukálták, Lukács is ennek elemzését állította a középpontba. Szervezetelméletének két szintjét kell elkülönítenünk. Az egyik az

ismeretelméleti szint, amikor a szervezet az elmélet és a gyakorlat közti közvetítés formája. Itt ahistorikusság vethető Lukács szemére, mivel tiszta elméletet és tisztán nem-szervezett gyakorlatot tételezve arra a konklúzióra jut, hogy csak helyes szervezet létezik, vagy nincs semmiféle szervezet. Mint látjuk, a tízes évek intézményellenessége átcsap ellentétébe, az intézmény abszolutizálásába, és megszületik a tökéletes, a helyes intézmény lehetőségének teóriája. Hogy mi ez a tökéletes intézmény, ahhoz meg kell néznünk Lukács szervezetelméletének *történet-filozófiai szintjét* is. Ebben az összefüggésben a szervezet. Mint látjuk, a tízes évek intézmény- a szabadság birodalmának anticipációja. Itt a következő ahistorikusságot találhatjuk: Lukács az Októberi Forradalommal való azonosulása következtében a lenini párttípust, annak osztály-specifikus identitáskategóriáit: a centralizációt, a feltétlen fegyelmet elvonatkoztatja történelmi meghatározottságától, *általánosítja a szervezetre mint olyanra*, s így a centralizációt és a feltétlen fegyelmet történelmietlenül a szabadság birodalma anticipációjaként kell igazolnia. Holott Leninnek ezekre az identitáskategóriákra a *konkrét* mozgalom illegitimitásban való szervezése miatt, a kapitalizmus és ennek következtében a proletariátus oroszországi felemás fejlettségére alapozva a gyár technikai-szervezeti formáira orientálódva volt szüksége. Lukácsnál viszont a lenini szervezet az egyetlen igaz, *általánosan érvényes* szervezatként szerepel. Ezzel a gondolattal akkor nem állt egyedül, majd minden marxistát jellemzett, és ez nem véletlen, hiszen a lenini pártszervezet volt az egyetlen, amely igazolta a forradalmi eredményt, győzött, és így a lehetséges forradalmi párt modelljévé válhatott.¹⁴

¹² A hegeli és a weberi totalitás összekeveréséről Lásd: N. Poulantzas: *Politische Macht und gesellschaftliche Klassen*. Athenum Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1975, 195–198. o.

¹³ A tőkés társadalom problémáinak a racionális kalkulációra való lukácsi redukciónról lásd: Autorenkollektiv: *Georg Lukács. Verdinglichung und Klassenbewußtsein*. VSA Westberlin 1975. 98., 106. o. A Weber–Lukács viszonyról: N. Feo: *Weber e Lukács*. Bari 1971. Ursula Apitzsch: *Gesellschaftstheorie und Ästhetik bei Georg Lukács bis 1933*. Stuttgart – Bad Cannstatt Frommann-Holzboog 1977. című könyvében a 33–37. oldalakon ígéri ebből a szemszögből a formális és a materiális racionalitás elemzését, de ezzel adós marad; e könyv módszertani és értékszemponitú végiggondolatlanságát bizonyította Mesterházi Miklós terjedelmes recenziója in: *Filozófiai Figyelő* 1979/1, 152–164. o. Csak megjegyezzük, hogy furcsa, amikor éppen Apitzschot tartja Varga a *Történelem és osztálytudat* „szakavatott tanulmányozójának” (68. o.), mikor ennél alaposabb munkákat is találhatunk pl. J. Kammler fent idézett könyve.

¹⁴ Lukács szervezetelméletének felvázolásakor Cerutti–Claussen–Krahl–Negt–Schmidt vitájára, beszélgetésére támaszkodtam. In: *Geschichte und Klassenbewußtsein heute*. Discussion und Dokumentation. Amsterdam 1971.

Ezek után Varga Csaba a húszas évektől két rövid leágazással hatvanas évekig, az *Ontológiáig* ugrik előre, amelynek taglalása a könyv terjedelmének kétharmadnyi részében történik. A leágazások: *Az ész trónfosztása* és *Az esztétikum sajátossága*. Az előbbiből a fasiszta jogfilozófia kritikáját, az utóbbiból pedig az *Ontológia* felé mutató tendenciákat eleveníti fel. Elérkezett az ideje, hogy a recenzens a könyvvel kapcsolatos koncepcionális ellenvéleményét explikálja. Mégpedig azt, hogy járható-e az út, ahogy Varga Csaba az *Ontológiát* és a jogot kapcsolatba hozza. Ez az ellenvetés eddig azért váratott, mert – habár a „jogászai érzékenység” forrásait kereste Varga, de – a lukácsi gondolatvilág meghatározott időszakainak valóban központi elemeit állította vizsgálódásának centrumába (az intézményellenességet, a racionalitás-problémát), még ha – mint igyekeztem jelezni – hiányosan is tárgyalva. Így nem véletlen, hogy könyve ezen részében Varga a *jogot mint olyant* nem tárgyalhatta szisztematikusan, mivel az akkori lukácsi koncepciókból ez nem is következhetett. De kérdés, hogy ezt meg lehet-e tenni az *Ontológia* kapcsán? És itt visszaülünk a bevezető megjegyzésekre, vajon a lukácsi „dinamit” ott és úgy robbantott-e, ahogy az a filozófiai intenciókból következhet?

Amennyiben a jogelméleti gondolkodás úgy nyúl az *Ontológiához*, hogy az abban korántsem szisztematikusan, de annál erőteljesebben megfogalmazott közvetítő mechanizmusokra, objektívációs rendszerekre kívánja *filozófiailag* alapozni önmagát, akkor ezt, részfenntartásokkal bár, de az *Ontológia egésze* szellemében akceptálhatóan teszi. De amikor ki akarja hasítani a maga részét az *Ontológia egészéből*, és a jogról konkrétan mondottakat terjedelmileg hiányosnak elismerve, de koncepcionálisan zártnak tételezve, arra – mint lukácsi teóriára – építkezik, akkor véleményem szerint problematikus a hozzáállása, mert redukálja és eltorzítja az *Ontológia* „üzene-tét”. Varga Csaba könyvének második részét a következő kettősség jellemzi. Az egyik szál, amikor – az első megközelítésként említett alapállásból – a „szocialista normatívizmus” le-

küzdésében az *Ontológia módszertanára* támaszkodik; a másik vonulat pedig az, amikor – a másodikként jelzett hozzáállás alapján – a jogi szféra lukácsi leírását interpretálja. És ezen utóbbi válik dominánssá a könyv kiinduló értékelése következtében, miszerint az *Ontológia* Lukácsát „rendkívüli jogászai érzékenység” jellemzi. Véleményem szerint, ha már érzékenységet keresünk Lukácsnál, azt inkább a *tertium datur* alapállású *filozófiai* koncepcióban találhatjuk,¹⁵ amely a marxista társadalomfilozófiában a novum erejével ragadta meg és hangsúlyozta a társadalmi lét specifikumaként a *közvetítettiséget*. Varga interpretálásában bizonytalanra válik az *Ontológia* alapcélkitűzése: az, hogy a marxi történetfilozófia alapján elméleti bázist teremtsen „a munkásmozgalom új, a történelmi helyzetnek megfelelő stratégiája számára”,¹⁶ hogy megmutassa, lehetséges a kor problémáit a marxi módszerrel elemezni.

Az *Ontológia* felvetette a társadalmasodás folyamatában, a társadalmi lét reprodukciójában keletkező objektívációk funkcionálásának kérdését, azonban a konkrét objektívációk történeti-genetikus vizsgálatát Lukács programszerűen fogalmazta meg, de nem végezte el. Így a társadalmi lét komplexumainak elemzése legtöbb esetben egyoldalú marad, pl.: helyesen utal az ideológiai funkcionális jellegére,¹⁷ de nem vizsgálja meg az *elleplező* jelleg történeti alakváltozásait, aminek eredményeként a kapitalizmusban a jogi és ideológiai struktúrák *elszívetelő* hatásával a politikai állam „eltüntet” a termelés résztvevői elől a polgári társadalom osztályviszonyait.¹⁸ És ehhez kapcsolhatnánk az állam problémájának felvetését, amely során Lukács karakterisztikusan nem foglalkozik azzal a különbséggel, hogy államról mint *társadalmi viszonyról* csak a polgári társadalom és a politikai állam elválása óta beszélhetünk, de mint *szervezetileg elkülönült kényszerapparátus*, a prekapitalista formációkban is megtalálható, de ott még „a tulajdonosi helyzet s a politikai-személyi függőségi viszonyokon belüli helyzet egybeesik”.¹⁹ Ezzel a két konkrét példával arra akartuk felhívni a figyelmet, hogy Lukácsnál korántsem teljes a

¹⁵ Erről az alapállásról lásd: Hauser Arnold: *Találkozásaim Lukács Györggyel*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. Mészáros István: *Die Philosophie des 'tertium datur'*. In: *Festschrift zum 80. Geburtstag von Georg Lukács*. Neuwied und Berlin 1965.

¹⁶ Vajda Mihály: Az ontológia aktualitása. *Kritika* 1968/7, 30. o.

¹⁷ Lukács Gy.: *A társadalmi lét ontológiájáról*. II. k. Magvető, Bp. 1976, 448–453. o.

¹⁸ Lásd: Poulantzas, i. m. 209–220. o. Papp Zsolt: Ki csapja be az árutermelőt? *MFSZ* 1976/2.

¹⁹ Görgényi Ferenc: Termelési viszony és politika. *Világosság* 1973/1, 13. o.

konkrét objektívációk történeti-genetikus elemzése. Vagy említsük meg a bürokrácia felfogását, amelynél egyértelműen kiderül, hogy a lukácsi megközelítési szint nem esik egybe (és így közvetlenül transzponálva operacionalizálhatatlan) a jogelmélettel, jogszociológiával. Lukács bürokráciafelfogása mentes minden szociológiai leíró-értelmező jellegtől, egyértelműen bizonyos korszak politikáját átfogó negatív *értéktartalmú* kategóriaként, *történetfilozófiai* és ebből következően *ideológiai* szinten használatos.²⁰

Ezekkel a negatív elhatárolásokkal talán sikerült érzékeltetni, hogy ha vannak erősségei az *Ontológiának*, azok a *filozófiai-módszertani* fejtegetésekben találhatók (amelyek kifejtését egy recenzió terjedelme nem teszi lehetővé, de jelzése mindenképp szükséges Varga koncepciójával szemben), s nem pedig azokban a passzusokban, amelyek a társadalmi lét konkrét komplexumairól, a nyelv és a jog esetén kifejezetten példalódzó jelleggel szólnak. Erre Lukács a jog kapcsán konkrétan is utal: „Ezek a fejtegetések itt sem vállalkozhatnak arra a feladatra, hogy akár *csak kísérletképpen* is felvázolják a jogi szféra rendszeres társadalmi ontológiáját. Ehelyett azonban már ezekből a *gyér és töredékes jelzések*ből is fontos következtetést vonhatunk le a társadalmi részkomplexusok működésére és reprodukciójára vonatkozólag.”²¹ Tehát Lukács számára a példára csak egy következtetés illusztrálása miatt volt szüksége.

Varga Csaba legkonstruktívabb megjegyzései éppen ott találhatók, amikor nem a lukácsi interpretáció kötöttségében mozog, hanem amikor a totalitásszemlélet, a társadalom-ontológiai *módszer* segítségével konkrét jogi mechanizmusokat elemez, mint például a jogalkotás és a jogalkalmazás dialektikájának ontológiai megközelítése, értelmezése (154–155. o.), vagy mint *A kodifikáció mint társadalmi történelmi jelenség* című monográfiájában a lukácsi módszer figyelembevételével végzett történeti-genetikus kutatása. A recenzált könyv egyoldalúsága ott szembetűnő, ahol a lukácsi funkcionális, a jog *működésére* utaló megjegyzésekhez nyúl, amelyekben – sem Lukácsnál, sem Vargánál – nem csillan föl a jognak mint intézményhez kötött magatartásszabálynak a normák történelmi differenciálódásának folyamatába beágyazott vizsgálata.

Befejezésül annak a reménynek kell hangot adni, hogy a *filozófiai* gondolkodásunk várhatóan szembenéz a lukácsi életmű kihívásával, nem elég-szik meg részproblémák kihasításával, az azokhoz való pozitív vagy negatív viszony megfogalmazásával, hanem e gondolkodói teljesítmény *filozófiai* elemzését nyújtja. Recenziómmal egy ilyen jellegű vizsgálódás *szempontjaihoz* kívántam – lehetőségek szerint korlátozottan – adalékok nyújtani.

FILOZÓFIA ÉS SZAKTUDOMÁNYOK*

S Z A B Ó G Á B O R

Korunk egyik jellemzője a szaktudományok, közöttük a természettudományok intenzív, gyors fejlődése, az újabb és újabb tudományos ismeretek szaporodása. E fejlődési folyamat számos világnézeti, filozófiai kérdést is felvet, amelyek választ, megoldást követelnek. Az egyes tuda-

mányterületek nem térhetnek ki a filozófia elől, lépten-nyomon felmerülnek lényeges szemléleti-metodológiai problémák, annak szükségessége, hogy a tudományok újabb eredményei megfelelő általános szintű elméleti értelmezést kapjanak. Ahhoz, hogy a felmerülő kérdésekre helyes, tar-

²⁰ Véleményem szerint ebből a szempontból az 1939-es *Néptribun vagy bürokrata* című tanulmányának alapkoncepciójától a hatvanas években sem tér el lényegesen; lásd: Lukács György: Szolzenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja. In: *Művészet és társadalom*. Gondolat, Bp. 1968; Yvon Bourdet: Entretien avec Georg Lukács – Critique de la bureaucratie socialiste, questions de méthode. *L'Homme et la Société* 1971/20.

²¹ Lukács Gy.: *A társadalmi lét ontológiájáról*. II. k. 227–228. o. – kiemelés – K. A.

*Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara Filozófia Tanszékének gondozásában megjelent tanulmánykötetről. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1981, 428 oldal.